

Ludmila HOMETKOVSKI

Universitatea Liberă Internațională, Chișinău, Republica Moldova

TRIADA CONȚINUT / FORMĂ / CALITATE ÎN TRADUCEREA TEXTULUI JURIDIC COMUNITAR

Grație colaborării internaționale și schimbului de experiență, activitatea de traducere dintr-o limbă în alta (dintr-un limbaj specializat în altul) a devenit o practică răspândită pe glob și este în creștere continuă.

La nivelul Uniunii Europene (UE), se manifestă un viu interes față de chestiunile lingvistice, complexitatea lingvistică fiind o problemă care influențează în mod direct sau indirect o întreagă varietate de sectoare ale politicii UE. Gama acestora poate fi extrem de largă, de la cele mai recente inițiative de încurajare a cetățenilor europeni să învețe mai multe limbi străine, până la introducerea unor noi limbi oficiale (LO) odată cu aderarea noilor state membre.

Pentru a asigura buna sa funcționare, un sistem multilingv ca acel al UE trebuie să se sprijine pe lingviști profesioniști. Rolul serviciilor lingvistice în diferitele instituții și organisme ale UE este de a promova și consolida comunicarea multilingvă în Europa și de a-i ajuta pe europeni să înțeleagă politicile respective. Uniunea adoptă legi care se aplică direct cetățenilor și societăților din statele membre; este, deci, perfect legitim ca aceștia, precum și instanțele naționale, să aibă acces la actele respective într-o limbă pe care o înțeleg. Mai mult decât atât, cetățenii Uniunii au dreptul să participe la construcția europeană și trebuie să poată face acest lucru în propria lor limbă. Activitatea de traducere a instituțiilor UE sporește gradul de deschidere, legitimitate și eficiență al Uniunii. Sarcinile lor exacte și metodele de lucru variază în funcție de rolul fiecărei instituții.

Atât cercetările în domeniu, cât și practica profesională (inclusiv și a noastră), ne permite să afirmăm că o bună traducere trebuie să exprime conținutul textului-sursă, să păstreze stilul acestuia și să conțină formele de exprimare pe care le utilizează locutorii nativi ai limbii-țintă. Dacă traducătorul a reușit să transmită aceste nuanțe în textul-țintă utilizând o limbă corectă din punct de vedere gramatical și semantic, putem aprecia traducerea ca fiind calitativă.

Actualmente, un loc notoriu în domeniul traducerii îi revine traducerii efectuate cu ajutorul calculatorului. Acest gen de activitate își croiește calea prin anii '60 ai secolului al XX-lea, pentru a se perfecționa și extinde ulterior cu pași rapizi. Astfel, apare traducerea automată care se bazează pe bănci de date ce cuprind un număr enorm de fișe multilingve pentru termeni, pentru problemele de limbă (semantică, morfologie, stilistică etc.) și de traducere (frazologie, sintagme etc.), cantitatea fișelor de diferite tipuri cifrându-se uneori la milioane. Cu toate acestea, traducerea automată, în pofida faptului că a înregistrat importante progrese în ultimul timp, continuă să rămână imperfectă. Astăzi este posibilă traducerea prin sistemele de traducere automată doar în domenii foarte exacte, precum sunt domeniile tehnice, care se constituie practic din termeni, adică prezintă un grad înalt de tehnicitate. În viziunea noastră, traducerea automată este inaplicabilă în traducerea textului juridic, inclusiv a textului juridic comunitar (TJC), deoarece calculatorul nu este capabil să „deverbalizeze” (Seleskovitch, 1975: 37) și să înțeleagă informația din mesaj. Calculatorul decodează, dar nu și deverbalizează. Mașina întâmpină dificultăți enorme în traducerea polisemilor, sinonimelor, omonimelor, omografelor etc. Ambiguitatea de sens, care nu

prezintă dificultăți insurmontabile pentru traducătorul personalizat, este o întreagă problemă pentru mașină. Sistemul de traducere automată poate da doar o idee generală despre sensul unui text scris într-o limbă pe care nu o cunoașteți absolut deloc, riscul de interpretare greșită fiind destul de ridicat.

Este evident că traducătorul poate să recurgă la ajutorul mașinii ca instrument de redactare și formatare tehnică a textului, de asemenea, pentru reformularea unor pasaje etc. Bineînțeles că toate aceste operațiuni care până nu demult prezentau o adevărată problemă (transcrierea manuală, retaparea cu ajutorul mașinilor de tipărit a variantei finale, corectarea greșelilor de tipar etc.) odată cu apariția calculatoarelor au dispărut din activitatea traducătorilor, rentabilitatea activității de traducere sporind considerabil. De asemenea, traducătorul poate să recurgă la folosirea unor dicționare electronice și a bazelor de date, cu condiția că sursele respective sunt credibile, aparțin unor organizații de autoritate în domeniu și că autorii își asumă responsabilitatea în ceea ce privește conținutul acestor produse terminografice. Cu regret, deseori, aceste baze sunt enorm de scumpe și nu pot fi consultate online gratuit. De aici, necesitatea creării propriilor baze de date (Vezi, de exemplu, baza de date terminologică *InfoTerminographe Communautaire* disponibilă online gratuit pe blog-ul autoarei: lhometkovski.ulim.md).

În opinia noastră, abordarea problemelor legate de traducerea textului juridic presupune, în primul rând, cunoștințe elementare a dreptului ca atare, deoarece traducerea juridică este o confruntare a diferitor ramuri de drept, chiar dacă acestea din urmă fac parte din același sistem juridic. Cercetătorii insistă asupra faptului că principalele probleme în traducerea juridică decurg din necesitatea de a transpune mesajul dintr-un sistem juridic în altul, definițiile, originile istorice, instituțiile, procedurile etc. fiind diferite pentru aceste sisteme (Koutsivitis, 1988: 44; Gémar, 1979: 44; Šarčević, 1985: 28). Atât juriștii, cât și traductologii remarcă faptul că, între diferite sisteme juridice, există diferențe structurale condiționate de decuparea diferită a realității juridice, având drept rezultat prezența unor noțiuni și concepte fără echivalențe (de exemplu, *Common law, trust, equity*, în engleză, *magistrature du parquet, huissier de justice, conseil de prud'hommes*, în franceză). Diferențele în chestiune constituie o problemă majoră pentru actul adecvat de traducere, deoarece acesta din urmă necesită competențe specifice pentru a efectua transferul realității juridice-sursă în realitatea juridică-țintă. De aici, existența opiniei destul de răspândite printre juriști despre intraductibilitatea unor termeni (Kerby, 1982: 10; Bergmans, 1987: 97; Dumon, 1991: 293; David, 1974: 273; Šarčević, 1997: 233) și justificarea de către aceștia a împrumutului și a calcului semantic. Aceste dificultăți întâmpinate de juriști sunt, din păcate, în plină măsură, valabile pentru traducător.

Chiar dacă admitem că sistemele juridice ale celor 27 de state membre ale UE sunt perfect armonizate și că traducerea TJC nu ridică problema diferențelor de sistem, oricum în sarcina traducătorului rămân alte probleme de rezolvat, cum ar fi transferul corect și complet al conținutului, păstrarea formei și stilului propriu pentru textul-sursă și, nu în ultimul rând, calitatea traducerii în textul-țintă. Din acest punct de vedere, considerăm triada conținut/formă/calitate drept o condiție obligatorie și indivizibilă în realizarea traducerilor juridice comunitare.

Pentru transferul corect al sensului juridic, traducătorul folosește, de obicei, sursele terminografice specializate bilingve și/sau plurilingve, precum și contextele de utilizare în vederea confirmării corectitudinii termenului ales. În cazul în care echivalentul respectiv lipsește în dicționare, se recurge la traducerea descriptivă (explicativă) sau se păstrează termenul în original. Acest model ar fi o soluție pentru traducerea textului juridic aparținând

unui singur stat, or, dreptul transnațional necesită un transfer al conținutului, prin concepte și categorii care sunt caracteristice universului lingvistic din întreg spațiul comunitar, deoarece dreptul comunitar se fondează pe valori și principii comune pentru întreaga arie geopolitică. În această ordine de idei, este oportun să amintim că P. Ricoeur a formulat chiar un principiu al “traductibilității universale”, ca o condiție *a priori* a comunicării intelectuale: “Traducerea este o stare de fapt, traductibilitatea este o stare de drept. (...) Ea [traducerea] presupune mai întâi existența unor traducători bilingvi, (...); apoi ea constă în căutarea celei mai bune adecvări cu puțință între resursele proprii limbii-gazdă și cele ale limbii de origine; în acest sens, nu merită să prețuim modelul orgolios al “spolierii egiptenilor” (...), ci, mai degrabă, modelul mai modest propus de von Humboldt, al înălțării propriei limbi la nivelul geniului limbii străine, mai ales atunci când este vorba de creații originale ce constituie o provocare pentru limba gazdă” (Ricoeur, 2005: 48). Observațiile lui P. Ricoeur au o foarte clară aplicabilitate și în domeniul traducerii TJC.

Specialiștii recunosc că un traducător profesionist trebuie să dea dovadă de următoarele competențe: competență gramaticală, sociolingvistică, discursivă și strategică (Bell, 2000: 59-60).

1. Competența gramaticală presupune cunoașterea regulilor de cod, de vocabular, de formare a cuvintelor, de pronunție/scriere pe litere și de structurare a propozițiilor;

2. Competența sociolingvistică presupune cunoștințe de semiotică, capacitatea de a produce și de a înțelege enunțurile în context, abilitatea de a percepe sensul real conferit de subiect, de statutul participanților, de scopul interacțiunii etc.;

3. Competența discursivă presupune capacitatea de a combina forma și sensul pentru a obține texte scrise sau orale de diferite genuri, cu un caracter unitar. Traducătorii (inclusiv de texte juridice) trebuie să evite comiterea greșelilor de sens, de contrasens, de nonsens.

4. Competența strategică presupune stăpânirea strategiilor de comunicare, cu scopul eficientizării comunicării.

Traducătorul acquis-ului comunitar are sarcina de a traduce texte legislative publice (tratate, convenții, directive, protocoale etc.) și nu texte juridice private (acte notariale, contracte de căsătorie, de vânzare-cumpărare a proprietăților etc.) În instituțiile europene, se traduc documente de natură legislativă, politică și administrativă, care sunt complexe și extrem de riguroase în ceea ce privește forma și conținutul. De aceea, repetiția și respectarea cu strictețe a structurii și a regulilor stilistice sunt semne de bună practică. Instrumentele electronice de traducere asistată sunt foarte utile în acest scop. Documentul tradus trebuie să corespundă formal (avem în vedere structura, șablonul) cu textul-sursă, fapt care permite identificarea exactă a oricărei părți din original. Actele dreptului comunitar respectă cu strictețe această regulă. De exemplu, în culegerea de acte normative comunitare în limbile română, engleză și franceză observăm paralelismul strict al alineatelor în toate cele trei limbi:

**Directiva Parlamentului
European și a
Consiliului 2001/84/CE
din 27 septembrie 2001
privind dreptul de suită
în beneficiul autorului
unei opere de artă
originale**

**Directive 2001/84/EC of the
European Parliament and
of the Council of 27
September 2001 on the
resale right for the benefit
of the author of an original
work of art**

**Directive 2001/84/CE du
Parlement européen et du
Conseil du 27 septembre 2001
relative au droit de suite au
profit de l’auteur d’une oeuvre
d’art originale**

PARLAMENTUL EUROPEAN ȘI CONSILIUL UNIUNII EUROPENE,	THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION,	LE PARLEMENT EUROPEEN ET LE CONSEIL DE L'UNION EUROPEENNE,
având în vedere Tratatul de instituire a Comunității Europene, în special art. 95,	Having regard to the Treaty establishing the European Community, and in particular Article 95 thereof,	vu le traité instituant la Communauté européenne, et notamment son article 95,
Întrucât:	Whereas:	Considérant ce qui suit:
(1) În domeniul dreptului de autor, dreptul de suită (...)	(1) In the field of copyright, the resale right (...)	(1) Dans le domaine de droit d'auteur, le droit de suite (...)

Totodată, vom preciza ca versiunea engleză și cea franceză a actului dat (directivele făcând parte din legislația europeană care se aplică direct tuturor cetățenilor UE) nu sunt traduceri în sensul direct al cuvântului, dar prezintă rezultatul unei corectări a actelor comunitare paralele în toate LO ale UE la momentul edictării actului. La momentul adoptării directivei date, limba română, spre deosebire de engleză și franceză, nu era una din limbile UE și, prin urmare, versiunea română este o traducere. Alte documente (de exemplu, comunicările cu autoritățile naționale, hotărârile adresate persoanelor fizice sau juridice și corespondența) nu sunt traduse decât în limbile necesare.

Folosirea tuturor LO îmbunătățește transparența, legitimitatea și eficacitatea Uniunii și a instituțiilor sale. Textul juridic care definește politica lingvistică a UE este Regulamentul nr. 1/1958 al Consiliului, care, modificat, fixează regimul lingvistic al Comunității Economice Europene, enumerând limbile oficiale și stabilind când și în ce condiții trebuie folosite. În plus, Tratatul de instituire a Comunității Europene consacră în legislația primară principiul potrivit căruia instituțiile UE trebuie să comunice cu interlocutorii lor din statele membre în limba oficială aleasă de aceștia. Comisia Europeană lucrează zilnic în trei limbi (engleza, franceza, germana) și nu folosește toate LO decât în scopul informării și al comunicării cu publicul, prin urmare, actele comisiei se traduc. Din contra, Parlamentul European, include membri care au nevoie de documente de lucru în propria lor limbă: în acest context, multilingvismul se impune încă de la început. Dezbaterile în parlament au loc simultan în toate LO ale UE, parlamentarii, fiecare în limba lui, articulând noțiuni, principii și reguli, redactate mai apoi în fiecare limbă. Luându-se în considerare dificultățile și riscurile traducerii, au fost elaborate modalități de redactare legislativă: redactarea bilingvă și redactarea paralelă (corectarea) (Bergeron, 1995: 48-49). Faptul corectării paralele decurge chiar din textele tratatelor: *Prezentul tratat, denumit Tratatul de la Lisabona, redactat într-un singur exemplar (drawn up in a single original/rédigé en un exemplaire unique), în limbile bulgară (... se enumeră în ordine alfabetică toate LO ale UE), textele redactate în aceste limbi (the texts in each of these languages/les textes établis) fiind egal autentice, va fi depus în arhivele (...)*

(Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și Tratatul de Instituire a Comunității Europene (2007/C 306/01), 2008: 176].

În baza fragmentului din Directiva Parlamentului European și a Consiliului 2001/84/CE citat *supra*, vom semnala unele caracteristici proprii pentru traducerea TJC în limba română:

a) Denumirile organelor emitente se traduc în limba română în forma lor originală, trunchierea și folosirea abrevierilor (sau invers desfășurarea) fiind posibile doar în textul original al legiuitorului. Ex.: LE PARLEMENT EUROPEEN ET LE CONSEIL DE L'UNION EUROPEENNE - PARLAMENTUL EUROPEAN ȘI CONSILIUL UNIUNII EUROPENE (și nicidecum PARLAMENTUL EUROPEAN ȘI CONSILIUL UE); **Directive 2001/84/CE du Parlement européen et du Conseil - Directiva Parlamentului European și a Consiliului 2001/84/CE** (și nicidecum **Directiva Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene** (sau **UE**) **2001/84/CE**). Traducătorul nu are această libertate, rolul lui fiind să transmită voința legiuitorului prin prisma triadei conținut/formă/calitate;

b) Totodată, observăm paralelismul grafic ce ține nu doar de alinierea textului, dar și de modelele de formatare ale acestuia: utilizarea caracterilor aldine în titluri, scrierea completă a cuvintelor cu majuscule etc. Traducătorul este obligat să țină cont și de aceste aspecte în formatarea traducerii sale;

c) Semnalăm, în același timp, necoincidența ortografierii denumirilor de organisme internaționale din perspectiva utilizării literelor inițiale din cuvinte. A se compara, de exemplu, *the Treaty establishing the European Community* (European și Community - cu majuscule) și *le traité instituant la Communauté européenne* (Communauté - cu majusculă, iar européenne - cu minusculă), sau *Tratatul de instituire a Comunității Europene* (Comunității și Europene - cu majuscule). Acest fenomen nu violează paralelismul pus în discuție și reiese din specificul fiecărei limbi concrete, mai exact, din standardul aplicat de fiecare limbă în scrierea denumirilor organismelor internaționale, traducătorul fiind obligat să cunoască și să respecte normele corespunzătoare ale limbilor din care și spre care traduce;

d) Toponimele și datele calendaristice care figurează în actele europene se traduc în conformitate cu normele în vigoare: *Fait à Bruxelles, le 27 septembre 2001 - Adoptată la Bruxelles, 27 septembrie 2001 - Done at Brussels, 27 September 2001; La convention de Berne - Convenția de la Berna - The Berne Convention* etc.;

e) Numele proprii de persoane își păstrează forma originală, iar funcțiile deținute de acestea se traduc: *La présidente N. Fontaine - The President N. Fontaine - Președintele N. Fontaine*. Semnalăm că forma feminină „*La présidente*” se traduce în română „*Președintele*”, deși DEX-ul atestă și forma „*Președintă*”;

f) Actele europene, emanând simultan de la mai multe organisme, se semnează către toți reprezentanții acestora, de regulă, de cel mai înalt responsabil. Traducătorul nu poate omite numele sau funcțiile din act, ele făcând parte din document.

Elementele menționate mai sus au o importanță majoră în traducerea textelor comunității europene și se aplică uniform în toate limbile UE. Atunci când se traduce un act juridic comunitar într-o limbă neoficială (rusa, de exemplu), se impune principiul suprapunerii absolute a aceleiași conținut, dar exprimat într-o altă limbă decât cele 23, „textele redactate în aceste limbi fiind egal autentice”. Prin urmare, textele UE reprezintă un întreg, ele toate având statut de texte originale („*a single original*”/„*un exemplaire unique*”), astfel încât nu pot conține interpretări ambigue și, în consecință, nu pot avea efecte diferite în statele UE.

Evident, redarea cu precizie a conținutului în integralitatea sa este o regulă generală pentru toate tipurile de traduceri. Cu toate acestea, dacă în cazul unor traduceri se poate beneficia de o anumită marjă de manevră (de exemplu, în lipsa unei echivalențe, se pot

prezenta explicații sub formă de note în josul paginii sau de parafrizare chiar în interiorul textului), TJC este drastic în această privință, fapt care elimină apariția oricărei probleme de redare a sensului dacă traducătorul cunoaște sistemul juridic. În acest sens, dificultatea majoră în traducerea TJC rezidă nu în probleme de ordin lingvistic, dar, mai degrabă, de ordin extralingvistic, cum ar fi lipsa de cunoștințe indispensabile pentru a înțelege (!) textul.

După cum am menționat anterior, traducătorul nu are dreptul să-și permită omiteri din text. Într-adevăr, omiterile materiale (de exemplu, omiterea unui fragment de text din diferite motive, cum ar fi neputința de a traduce ca rezultat al neștiinței, omiterea unor date speciale, cum ar fi referirile la alte acte etc.), cauzează, la rândul lor, omiteri conceptuale (de sens), care pot provoca conflicte juridice cu repercusiuni grave pentru toată zona de aplicare a acestui act oficial. De aici decurge responsabilitatea traducătorului și statutul acestuia de corector (nu vom confunda noțiunea dată cu cea de coautor, în măsura în care traducătorul nu creează norma, el doar coparticipă în calitate de mesager al realității juridice la procesul de internaționalizare). Munca traducătorilor permite, în mod special, UE să-și respecte obligațiile juridice în ceea ce privește comunicarea cu publicul.

Cât privește cele șapte procedee tehnice de traducere descrise în literatura de specialitate (Vinay și Darbelnet, 2000), etapele (Delisle, 1984) și nivelele (Guțu, 2007) traducerii, acestea au o clară aplicabilitate și în traducerea TJC.

Așadar, traducerea TJC se va considera calitativă dacă traducătorul:

a) va izbuti ca: conținutul textului-sursă și al textului-țintă să fie același; structura textului să conțină elementele inevitabile pentru tipul dat de TJC; traducerea efectuată să aibă același rezultat și efect juridic, ca și textul-sursă;

b) va cunoaște: noțiunile juridice fundamentale și comunitare pentru orientare în textul juridic; terminologia juridică în limbile implicate în traducere (considerăm terminologia comunitară ca absolut traductibilă prin stabilirea echivalentelor terminologice comunitare); regulile privind aspectul funcțional-stilistic și lexical-semantic al limbajului-țintă; legitățile transformărilor gramaticale și sintactice în traducere.

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

- Bell, T. Roger (2000). *Teoria și practica traducerii*. București: Polirom.
- Bergeron, Robert (1995). *La formulation du droit*. In: Snow, Gérard et Vanderlinden, Jacques (eds.). *Français juridique et science du droit*. Bruxelles: Bruylant, p. 45-50.
- Bergmans, Bernhard (1987). *L'enseignement d'une terminologie juridique étrangère comme mode d'approche du droit comparé: l'exemple de l'allemand*. In: *Revue internationale du droit comparé*, nr. 1, p. 90-110.
- David, René (1974). *Les grands systèmes de droit contemporains*. Paris: Dalloz.
- Delisle, Jean (1984). *L'analyse du discours comme méthode de traduction*. Ottawa: Ed. de l'Université d'Ottawa.
- Directiva Parlamentului european și a Consiliului 2001/84/CE din 27 septembrie 2001 privind dreptul de suită în beneficiul autorului unei opere de artă originale*. In: *Drept comunitar al proprietății intelectuale. Dreptul de autor și drepturile conexe*. București: C.H.Beck, 2008, p. 176-198.
- Dumon, Frédéric (1991). *Le langage du droit*. In: Ingber, Léon et Vassart, Patrick (eds.). *Le langage du droit*. Bruxelles: Nemesis, p. 277-296.
- Gémar, Jean-Claude (1979). *La traduction juridique et son enseignement: aspects théoriques et pratiques*. In: *META*, nr. 1, vol. 24, p. 35-53.
- Guțu, Ana (2007). *Théorie et pratique de la traduction*. Chișinău: ULIM.
- Kerby, Jean (1982). *La traduction juridique: un cas d'espèce*. In: Gémar, Jean-Claude. *Langage du droit et traduction. Essais de jurilinguistique*. Montréal: Linguatex Collection et Conseil de la langue française, p. 9-14.

- Koutsivitis, Vassilis (1988). *La traduction juridique. Etude d'un cas: la traduction des textes législatifs des Communautés européennes et en particulier à partir du français vers le grec*. Thèse de dr. Paris: ESIT.
- Ricoeur, Paul (2005). *Despre traducere*. Iași: Polirom.
- Seleskovitch, Danica (1975). *Langage, langue et mémoire*. Paris: Minard.
- Šarčević, Susan (1985). *Translation of culture-bound terms in laws*. In: *Multilingua*, nr. 3-4, p. 127-133.
- Šarčević, Susan (1997). *New Approach to Legal Translation*. The Hague/London/ Boston: Kluwer Law International.
- Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și Tratatul de Instituire a Comunității Europene (2007/C 306/01)*. In: *Revista română de Drept Comunitar*, 2008, nr. 1, p. 53-201.
- Vinay, Jean-Paul et Darbelnet, Jean (2000). *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.

RÉZUMÉ

LA TRIADE CONTENU/FORME/QUALITÉ DANS LA TRADUCTION DES TEXTES JURIDIQUES COMMUNAUTAIRES

L' auteur de cet article analyse les conditions considérées nécessaires pour la traduction des textes juridiques, surtout la traduction des textes appartenant au domaine de la loi communautaire. Le point de départ de cette recherche est l' analyse de la nature de la loi qui influence le procès de rédiger et de traduire les textes juridiques. La traduction juridique comporte deux obstacles majeurs : le premier regarde les différences dans le système judiciaire et le deuxième signale les différences dans le système linguistique. L'article suggère quelques moyens possibles de résoudre les problèmes qu'on rencontre dans l'activité de traduction.

MOTS- CLÉS : loi communautaire, texte juridique, traduction du texte juridique, réalité juridique, nature du texte juridique.